

DR. KULCSÁR MÓNIKA*

A gyermek tanúkénti kihallgatásának specifikumai

Bevezetés

„Az a mód, ahogyan egy társadalom a gyermeket kezeli, nemcsak törődésének és együttműködésének fokát jelzi, hanem jól tükrözi az adott társadalom igazságérzetét, jövő iránti elkötelezettségét, valamint azt is, mennyire fontos számára az eljövendő generációk emberi feltételeinek javítása.”¹

A családon belüli erőszak ténye, a gyermekek nevelésének elhanyagolása végigkísérte az emberiség történetét, ám koronként, kultúránként, sőt szubkultúránként más-más mértékben tekintették azt természetesnek, vagy éppen ellenkezőleg tűrhetetlennek. A büntetőjog a polgári társadalmak kezdetétől védelembé részesíti a gyermekeket az ellenük irányuló olyan támadásokkal szemben, amelyek a családi állását és elhelyezését, testi szellemi, erkölcsi fejlődését, tartására irányuló kötelezettség teljesítését, vagy egészséges szexuális fejlődését veszélyeztették.²

A közvélemény a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények szinte azonnali felderítését, az elkövetők mielőbbi szigorú büntetőjogi felelősségre vonását várja, hiszen a felnőtt társadalom tagjait ezen, az elfogadott erkölcsi és társadalmi normákkal összeegyeztethetetlen, kegyetlen cselekmények mélységesen felháborítják. A kiszolgáltatott, védtelen áldozatokkal őszintén együtt éreznek, a szülők – gyermekeikre gondolva – a sértettekkel, azok hozzátartozóival szinte azonosulnak. Ezen, sok esetben nagy tárgyi súlyú és súlyos törvényi fenyegetettségű bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásában rendkívüli jelentőséggel bír a gyermekektől származó tanúvallomás, amelyek megszerzéséhez elengedhetetlen a szakmai felkészültség, a kellő empátia és a bírói tapasztalat.

Éppen ezért fontos, hogy a gyermekek kihallgatását végző személyek rendelkezzenek azokkal a speciális ismeretekkel, melyek szükségesek a gyermekek helyes és hatékony kihallgatásához, amelyek a gyermekek életkori sajátosságaiból fakadnak.

Nem elég ugyanis ismerni és betartani a jogszabályi rendelkezéseket, emellett tisztában kell lenni azokkal a tudományos ismeretekkel, melyek alkalmazásával és fi-

gyelembevételével kialakítható például a helyes kérdésfeltechnika, vagy elkerülhető a vallomás befolyásolása. A helytelenül megszerzett bizonyíték alapján kialakuló bírói meggyőződés már nem az anyagi igazságot fogja visszatükrözni.³

I. Az életkor jelentősége

A gyermekek gondolkodási folyamatainak minősége társadalmilag is fontos kérdéssé válik, amikor a hatóságok előtt mint a bűncselekmények sértettjei, vagy szemtanúi vallomást tesznek. A pszichológusok egy része szerint a felnőttek mindig is vonakodtak attól, hogy hitelt adjanak a kisgyerekek szavainak, de a bírák, ügyészek, ügyvédek is egyaránt fenntartással vannak a gyermekek tanúvallomásának megbízhatóságával kapcsolatban. Egyes pszichológusok azt hangsúlyozzák, hogy a gyermekek befolyásolhatóak, nem tudják megkülönböztetni a látszatot a valóságtól, hajlamosak szexuális eseményekről fantáziálni. A gyerekek vallomásaira vonatkozó aktuális vita középpontjában két kérdés áll: mennyire pontos a különböző életkorú gyerekek emlékezete, és mennyire hajlamosak befolyás hatására megváltoztatni emlékeiket.⁴

Ezeknek a kérdéseknek az alapjául a gyerekek valódi bírósági tárgyalásokon, valamint pszichológusok által végrehajtott kísérletekben tanúsított viselkedése szolgál. Amikor a gyerekektől olyasmit kérdezzünk, aminek számukra személyes jelentősége van akkor a nagy valószínűséggel helyes választ adnak. Ám vizsgálatok tanúsága szerint, más esetekben az idő múlásával a kisebb gyerekek egyre pontatlanabban válaszolnak. Ez az eredmény azért fontos a jogi eljárásokra nézve, mert ott is előfordul, hogy a gyerekeket ismételtén kikérdezik hónapok, vagy akár évek múlva is.

* Bíró, Kisvárdai Járásbíróság.

¹ Javier Peres de Cuellar volt ENSZ főtitkár előadása, ami elhangzott 1989 szeptemberében a Gyermekjogi Egyezményekkel kapcsolatos olaszországi nemzetközi tanácskozáson

² Kerecsi Klára: A védtelen gyerek, erőszak és elhanyagolás a családban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995., 8.

³ Háger Tamás, A bírói meggyőződés, szubjektív elemek a büntető ítékezésben, Jura, PTE ÁJK, 2014/2, 72–78. o.

⁴ Michael Cole – Sheila R. Cole: Fejlődéslélektan, Osiris Kiadó Budapest, 2006., 354.

Valós problémaként merül fel, hogy meghatározható-e az a legalacsonyabb életkor, amely lehetővé teszi a gyermekek tanúkénti kihallgatását.

A szakirodalomban megjelent egyik álláspont szerint „már két éves gyerekek is képesek visszaemlékezni megtörtént eseményekre viszonylag hosszabb időn keresztül, főként, ha volt valamiféle előzetes tudásuk is a történetekre vonatkozóan. Három éves kor után a gyerekeknek már megvan az a képességük, hogy hozzávetőlegesen pontos és teljes tanúvallomásokot tegyenek, ha az interjú előtt, vagy annak során nem próbálják befolyásolni őket, félrevezető információkkal, vagy szubjektív kérdésekkel”.⁵

Más tapasztalatok szerint a gyermekek pszichológus szakértői vizsgálatához legalább három éves kor szükséges, de ezt rugalmasan kell kezelni.⁶

A pszichológia három fő fokozatot különböztet meg az erkölcsi fejlődés szerint. Az első szint a külső moralitás, ami már az óvodáskorú gyermekeknél megmutatkozik, és azt jelenti, hogy az egyén a büntetések és jutalmazások révén tájékozódik arról, hogy viselkedése morálisan elítélendő vagy dicséretre méltó. Az erkölcsi fejlettség ettől magasabb szintje a hetero moralitás, mivel itt már megjelenik a büntület, de ezen a szinten az erkölcsi normák még nem válnak belső meggyőződéssé, hanem a felnőttek jóindulatának megtartása jelenti a visszatartó erőt. Az erkölcsi fejlődés legfelsőbb szintje az autonóm moralitás, ekkor a normák belsővé válnak és individuális lelkiismereti alaptörvények fejlődnek ki.⁷

Az öt-hét éves gyerek ítéletrendszerében a legfőbb kötelesség az engedelmesség a felnőtteknek, a szófogadás. Amit a felnőtt előír, azt a gyerekek kötelessége végrehajtani. A vétek, a hibáztatandó, a „csúnya” cselekedet az engedetlenséggel kezdődik. Ez az erkölcs megfelel a gyerek valóságos társadalmi helyzetének. Mintája a gyerek viszonya környezetéhez, léte a felnőttől függ, biztonságának feltétele a felnőttekkel való engedelmesség. Ezt az erkölcsi felfogást nevezi Tiagget heteronómiának (a kifejezés a bölcseleti erkölcsstanból származik, és arra utal, hogy mások által hozott törvényeket kell végrehajtani).

A heteronómia kritériuma a gyerekeknél a felnőtt tekintélye. Hazudni, lopni nem önmagában erkölcs-telen, hanem azért, mert e tettek elkövetésével a gyerek tilalmat szeg meg.

A heteronómiának egy másik jellegzetessége az, hogy a szabályokat betű szerinti értelmükben kell felfogni. Minden, ami nem igaz, az hazugság. A gyermek hallja, hogy a péknél „óriáskiflit” árulnak, otthon elmondja, hogy a pék hazudik, mert a kifli nagy, de nem óriás.

Nagyjából kilenc-tíz éves kortól kezdve (egyénenként a nevelői légkörtől függően több éves eltolódás

lehetséges) egy másfajta felfogás, az autonóm erkölcs fejlődik ki a gyerek ítéletéből.

A szabályt nem engedelmességből, hanem belátásból kell követni, nem szó szerinti értelemben, hanem a szellemének megfelelően.

A felelősség megállapításában, így a szubjektív mozdulatokat is mérlegelni kell. Ez lehetővé teszi a méltányosságot, a szándéknak, az enyhítő körülményeknek a figyelembevételét.⁸

A hat és tíz év közötti gyermek éles megfigyelőképességgel rendelkezik a részjelenségeket illetően és megfigyeléseit pontosan megtartja emlékezetében. A jelenségek összefüggéseit azonban nem képes felismerni és kifejezni. Ezért helyes, ha a kihallgató az ilyen korú gyermekeket a részjelenségekre vonatkozóan kérdezi ki.

Az így kihallgatott hat és tíz év közötti gyermekek igen jó tanúk lehetnek, ha vallomásukat minden befolyásoltságtól mentesen teszik meg, kevésbé hatnak rájuk szubjektív tényezők, ellenállóbbak is a befolyásolással szemben.⁹

A tíz és tizenégy év közötti gyermek már a valóság megragadására és a jelenségek összefüggéseinek kifejezésére törekszik, ezenkívül ösztönösen szintén ellenáll a befolyásolásnak. Értelmes és jó kifejezőképességgel rendelkező ilyen korú gyermek általában ideális tanú lehet. Ez a korosztály azonban hajlamos lehet arra, hogy az észlelt valóság elemekben irreális elképzeléseket vegyítsen és előfordul, hogy nem képes a valóságos és a képzeltek szétválasztására.¹⁰

Természetesen az egyes gyermekek az előzőekben bemutatott jellemzőkből lényeges eltéréseket produkálhatnak. Ennek oka lehet, ha a gyermek kortársaitól pozitív, vagy éppen negatív irányban nagyon eltérő értelmi képességgel, intelligenciával rendelkezik, nyelvi kifejezőképessége, szókinccse átlag feletti vagy alatti, családi háttere kimagaslóan jó, vagy éppen kedvezőtlen, szorongó-zárkózott, vagy nyílt-extravertált típusú.

Véleményem szerint éppen emiatt kategorikusan nem határozható meg az az életkor, amittől kezdődően a gyermektől értékelhető tanúvallomás várható. Hallgattam ki olyan 6 éves fiúgyermeket, aki bár kezdetben tartózkodó volt, a bevezető kérdések után feloldódott, majd időrendben, összetett mondatokban – kérdések nélkül – számolt be arról, hogy otthonukban anyját apja rendszeresen bántalmazza ő és testvérei szeme láttára. Megjegyzem, a kislány korát meghazudtoló ismeretanyaggal rendelkezett az őt körülvevő világról. Az általam kihallgatott más, ilyen korú gyermekek – akik jellemzően rendezetlen, konfliktusokkal terhes családban, nem egyszer mély szegénységben élnek és akiknek nyelvi kifejezőképessége alacsony szinten áll –, legtöbbször képtelenek az általuk átélt

⁵ Kulcsár Gabriella–Pásztor Attila: A gyermek-tanúvallomások információ tartalmának torzulási lehetőségei, Rendészeti Szemle, 2007/5., 82–98.

⁶ Orosházi Józsefné: Pszichológus szakértő a rendőrség munkájában, Belügyi Szemle 2004/6., 20–26.

⁷ Hellmuth Benesch: S. H. Atlasz – Pszichológia, Budapest, 1994., Springer Hungarica Kiadó. 289.

⁸ Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes: Gyermeklélektan, Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 2006., 216.

⁹ Kulcsár–Pásztor: i. m. 97.

¹⁰ Csehné dr. Varga Gabriella: A tanú kihallgatásának taktikája a nyomozásban, Ügyészségi Értesítő, 1977/4.

eseményeket önmaguktól, kérdések feltevése nélkül elmondani. Sok esetben kérdésekre is – mondatok helyett – egy-egy szóval válaszolnak.¹¹

II. A gyermeki emlékezet és torzulás

Az emlékezés az a megismerő folyamat, melynek során tapasztalatainkat, múltbeli élményeinket a tudatunkba idézhetjük, az azokat eredetileg kiváltó ingerek jelenléte nélkül.

Alapfolyamatai:

- Bevésés (elhelyezés a memóriában),
- Megőrzés (tárolás a memóriában),
- Felidézés (visszanyerés a memóriából).

Az érzékszervekből származó információkat a rövid távú memória (20–30 mp-ig képes csak tárolni, 7+2 egységnyi információt) dolgozza fel. Az információk ismétlés segítségével kerülhetnek át innen a hosszú távú memóriába, ami olyan emlékezeti tár, mely hosszú távra raktározza és rendszerezi az információkat lehetővé téve éveket, évtizedeket múltán is a felidézését. Összetevői közé sorolható az implicit és explicit memória.

Az implicit memóriában képességek, tevékenységek raktározódnak (pl. hogyan kell kerékpározni, cipőt bekötni), míg az explicit memória (deklaratív emlékezet) a múltbeli események tudatos előhívását megalapozó emlékezeti folyamat (az itt tárolt tényszerű és személyn információk előhívhatóak, verbalizálhatók).¹²

Az észlelési szakaszban (más megfogalmazásban a „bevésés” során) három módon „károsodhat” az információ. Az egyik eset, amikor a figyelem szelektíválása miatt bizonyos részleteket nem figyel meg a személy, a másik torzulási lehetőség a rövid távú memóriából a hosszabb távú memóriába történő átvitel során adódhat, a harmadik probléma pedig abból ered, hogy az életkor és egyéb tényezők függvényében nem egyforma mértékű az emléknymok erőssége és tartóssága.¹³

Azt, hogy a gyermekek mennyire pontosan képesek a megfigyelésre, azt befolyásolja életkoruk, környezetükről való tudásuk, de az is, hogy milyen körülmények között élnek. Az előzetes tudással, magasabb értelmi színvonallal, harmonikus családban élő gyermekek rendszerint pontosabb megfigyelésre képesek.

A gyermekekben az általuk megfigyelt események, emléknymok nem egyforma módon rögzülnek, azt több tényező befolyásolja. Az idősebb gyermekek az emléknymokat általában erősebben és tartósabban őrzik, mint a fiatalabbak.

A többször átélt eseményre általában jobban emlé-

szik a gyermek, mint ami vele csupán egyszer történt, az előbbi esetben azonban számolni kell a veszéllyel, hogy az idő elteltével előfordulhat, hogy a gyermek már nem tud egy-egy konkrét eseményt felidézni, hanem arról számol be, hogy általában hogyan szoktak megtörténni ezek a dolgok. Könnyebb a visszaemlékezés akkor, ha a gyermek a történeteknek részese volt, mint abban az esetben, ha annak csupán külső szemlélője.

A gyermek emlékezetét torzíthatják az úgynevezett utólagos tapasztalatok, ami egyrésztől segíthet számára megérteni a vele történeteket, veszélye azonban abban rejlik, hogy az utólagos információ, tapasztalat alapján a későbbiek során ezt egyértelmű tényként kezeli és így mondja el azokat a dolgokat, amelyek számára korábban egyáltalán nem voltak egyértelműek. Bár nem a kihallgatás alkalmával, de ez esetben is a gyermek befolyásolásáról van szó.

III. A gyermeki emlékezet pontossága

A gyermekeket a kihallgatást végzők gyakorta fizikai, vagy szexuális bántalmazásról kérdezik, így felmerül, hogy az ilyen traumatikus élményekre a gyermekek jobban, vagy rosszabbul emlékeznek, mint a kellemes, vagy akár a semleges élményeikre.

Az e körben végzett kutatások megállapításai szerint a gyermekek a traumatikus és nem traumatikus eseményekkel kapcsolatos emlékei között több a hasonlóság, mint a különbség. Mind a traumatikus, mind a nem traumatikus eseményekkel kapcsolatban hasonló szerepet játszott például az életkor, a felidézéssel eltelt idő, illetve az esemény jellege. Cordon álláspontja szerint az emlék későbbi tudatos felidézése szempontjából a döntő faktor az, hogy a traumatikus esemény idején a személy hány éves volt.¹⁴

Általánosságban elmondható, hogy kora gyermekkorban nagyobb mértékű a befolyásolhatóság, mint a későbbi években, a 3–4 éves gyermekekre fokozott szuggesztibilitás jellemző, ami 10–12 éves korra a felnőttkéhez hasonló szintre csökken.

A Bruck és Ceci egyik kísérletében egy történetet olvastak fel a gyerekeknek a Lauren nevű kislány első napjáról az iskolában. Lauren rántottát eszik reggelire, aztán megfájdul a hasa, de erről megfedezkedik, amikor engedik neki, hogy egy másik gyerek játékával játszon. Később megtévesztő információkat adtak a gyerekeknek olyan kérdések feltételével, mint például: „Emlékszel a történetre Laurenről, akinek megfájdult a feje, mert túl gyorsan ette meg a müzlijét? És aztán jobban lett, amikor a barátnője játékával játszott?” Ezt nevezük irányított kérdésnek, mivel sugallja a helyes választ.

¹¹ Ilyenkor a nyelvész szakértő alkalmazásának a lehetősége is felmerülhet. Lásd: Elek Balázs: A jog és a nyelvészet egyes összefüggései a büntetőeljárásban. Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai. 15/1. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2014, 109–132. o.

¹² Erős Ferenc: Bevezetés a pszichológiába. TÁMOP-4. 1.2-08/2/A/KMR-2009-0041 pályázati projekt keretében készült 2011. évben, ELTE TáTK Közgazdaság tudományi Tanszékén, www.tankonyvtar.hu, 2016. XI. 23.

¹³ Kulcsár Gabriella – Pásztor Attila: i. m. 82-98.

¹⁴ Cordon I. M. Pipe, M. E. Sayfan L. Melinder, A. és Goodman, G.S. (2004.) Memory for traumatic experiences in early childhood. Developmental Review. 24, 101–132.

A gyerekeket egyenként kikérdezték a történekről, majd két nap elteltével megismételték a kikérdezést, és megkérték a gyerekeket, hogy képpárok közül választsanak. Az egyik képpár Laurent ábrázolta, amint rántották, illetve müzlit eszi, a másik képpár pedig a hasfájós, illetve a fejfájós Laurent ábrázolta. Abban az esetben, ha a gyerekek nem kapnak félrevezető információt (például irányított kérdést), az életkor csak kismértékben befolyásolta az emlékezeti teljesítményt, amikor azonban megtévesztő információ szerepelt a kikérdezés folyamán, kisebb gyerekek sokkal pontatlanabban emlékeztek a történekre, mint az idősebbek.¹⁵

Moravcsik Emil magyar ideggyógyász már több mint 100 évvel ezelőtt kísérleteiben kimutatta, hogy sok gyerek igen pontos megfigyelő és visszaadó képességről tett bizonyosságot, de ugyanakkor erős volt a szuggesztív befolyásolhatóságuk és a valóságot könnyen meghamisította élénk fantáziájuk, felelőtlenségük.¹⁶

IV. A gyermek befolyásolhatósága

A gyermekek fejlődésének minimális ismerete szükséges ahhoz, hogy a gyermekektől megfelelő információhoz lehessen jutni. Más és más a kapott információ pontossága egy kora gyermekkorban, kisiskolás korban, iskolás korban és serdülőkorban lévő gyermeknél. Aki tisztában van a különböző fejlődési szakaszokkal, jobban meg tudja ítélni, hogy egy bizonyos korú gyermek megértette-e a kérdéseket, és hogy sikeresen tudja-e közölni a gondolatait és érzéseit.¹⁷

Ahhoz, hogy a tanú befolyásmentes vallomást tegyen, feltétel a helyes kihallgatási technika. A nem megfelelő kérdezői mód ugyanis a gyermekek fejében lévő információ torzulásához vagy helytelen előadásához vezethet. Számtalanszor előfordul, hogy a gyermekektől többször kérik, hogy mondják el újból és újból a „történetüket”, befolyásoló kérdéseket tesznek fel, ezzel affelé terelik a gyermekeket, hogy hamis állításokat tegyenek. Az angol-amerikai modellnek tekinthető Ün. ügyféli perben, amikor a kérdező keresztkérdéseket tesz fel, megtévesztő, hamis sugallatokat ad a történetekkel kapcsolatban a gyermeknek. Ezzel összekeveri emlékeit, mellyel egy ún. „hibrid emlék” jöhet létre, ami meggátolhatja az eredeti emlék előhívását.¹⁸

Ilyen hibák a mi eljárási rendszerünkben is előfordulhatnak, amikor a gyermekek számára érthetetlen, megtévesztő, vagy rávezető kérdéseket tesznek fel. Az is előfordulhat, hogy a gyermek emlékszik a felnőtt

sugallataira, és arra is ami valójában történt, de nem tudja megmondani, hogy melyik emlék az eredeti. Természetesen a szuggesztív és sugalmazó kérdésekkel nemcsak a gyermekek, hanem a felnőtt korú tanúk is befolyásolhatóak, az azonban leszögezhető, hogy a kisgyermek különösen érzékeny a befolyásolásra korlátozott emlékezeti képességük, általános, valamint a jogi eljárások ismeretének hiánya miatt és azért is, mert rendszerint próbálnak a felnőttek elvárásainak megfelelni.

Roegers és Schneider e körben adott magyarázata szerint két fontos tényező játszik abban szerepet, hogy a gyermekek miért adnak következetesen téves élménybeszámolókat, amennyiben befolyásoló hatásnak tesszük ki őket. Az egyik a megfelelési igyekezet, mivel a gyermekek könnyen engednek a társas nyomásnak, még akkor is, ha saját emlékeztük pontos és ez különösen érvényesül olyankor, ha egy náluk sokkal idősebb felnőtt kérdezi ki őket. A másik tényező a kognitív értetlenség. A kisgyerekek azért hiszik el saját téves visszaemlékezéseiket, mert információ feldolgozási, figyelmi és nyelvi készségeik még korlátozottak.¹⁹

A teljes, valóságnak megfelelő élménybeszámoló elérése érdekében ezért célravezetőnek mutatkozik a gyermekek megfelelési igyekezetéből fakadó problémák csökkentése, ami azzal biztosítható, hogy a kérdező kerülje az irányított kérdések alkalmazását. Ugyanilyen fontos elkerülni, hogy a kikérdező megkérdőjelezze a nem kívánatos válaszokat, vagy hogy többször megismétel bizonyos kérdéseket a gyermek kihallgatása során.

Hasonló hiba, amikor a kérdező a gyermeket néhány válaszával megerősíti, megdicséri (pl: Nagyon ügyesen válaszoltál!) vagy miután a gyermek beszámol a történekről, őt a kihallgató például üdítővel, édességgel megjutalmazza, vagy ilyesmit ígér részére amennyiben válaszol a kérdésekre.

Ezen megállapításokat támasztja alá Garven Wood és Malpass vizsgálata, akik kísérletükben óvodásokkal idéztették fel azt az esetet, amikor egy Paco nevű ember ellátogatott csoportjukba. A gyerekeknek félrevezető kérdéseket tettek fel lehetséges eseményekről (pl.: „Eltörte Paco valamennyi játékot?”, illetve valószínűtlen eseményekről (pl.: Elvitt benneteket Paco a tanyára?). Az egyik csoportot mindig megdicsérték amikor igennel válaszoltak ezekre a félrevezető kérdésekre és megdorgálták őket, amikor nemmel válaszoltak, a másik csoport pedig nem kapott semmilyen visszajelzést a kikérdezőtől.

A dicséretben és dorgálásban részesült csoport a lehetséges hamis események 35%-át és a valószínűtlen hamis események 52%-át igaznak vélte, míg a kontrollcsoport a lehetséges hamis eseményeknek csak 13%-át, a valószínűtlen hamis eseményeknek csupán 5%-át fogadta el. Ezek az eredmények nem csupán az eredeti

¹⁵ Ceci, Baker és Dronfenbrenner (1988.) In. Alan Baddeley – Michael Eysenck – Michael C. Anderson: Emlékezet, Akadémiai Kiadó, Budapest 2010. 429.

¹⁶ Balogh J. – Moravcsik E. (1908.): A tanúvallomások pszichológiájának tárgyalása, Jogtudományi Közlöny, 1908. augusztus 14. 253–257.

¹⁷ Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008., 75.

¹⁸ Michael Cole – Sheila R. Cole: Fejlődéslélektan Osiris Kiadó Budapest, 2006., 354.

¹⁹ Roegers, C. M. és Schneider, W. 2005., Individual differences in young Children's suggestibility, Cognitive Development, 20., 427–447, In. Alan Baddeley – Michael Eysenck

kikérdezéskor jelentkező társas nyomás hatását mutatják, ugyanis a befolyásolt gyermekek akkor is ragaszkodtak téves emlékeikhez, amikor később több, különböző semleges viselkedésű interjúkészítő tette fel nekik ezeket a félrevezető kérdéseket, dicséret vagy dorgálás nélkül.²⁰

Vajon a 14. éven aluliak mennyire befolyásolhatóak, amikor egy számukra érzelmileg megterhelő eseményről kell beszámolniuk.

Thompson, Clarke – Stewart és Lepore (1997) egyik kísérletében 5–6 éves gyerekektől azt kérték, hogy nézzenek végig két eseményt. Az ártalmatlan esemény során egy Chester nevű pedellus megtisztogatott néhány babát és más játékot egy játszósobában. Az abúzív eseménye pedig az volt, hogy Chester durván bánt a babákkal, volt, amelyiket bántalmazta is. Ezután a gyerekek egyik csoportját egy vádaskodó interjúkészítő kérdezte ki, aki azt sugallta, hogy a pedellus bántotta a babákat, a másik csoportot pedig egy felmentő kikérdező, aki azt sugallta, hogy Chester ártalmatlanul viselkedett. A harmadik csoportnak semleges kérdéseket tettek fel, nem sugalltak semmilyen álláspontot. A gyerekeknek ezután két alkalommal el kellett mesélniük a szüleiknek, mit csinált a pedellus, egyszer közvetlenül a kikérdezés után, majd pedig két héttel később.

A gyerekek szemtanú vallomása általában meglehetősen pontos volt akkor, amikor semleges kérdéseket tettek fel nekik. Amikor azonban az interjúkészítő kérdései vádaskodóak, vagy felmentőek voltak, akkor a gyerekek beszámolóit is ehhez igazították. Tehát akiknek vádaskodó kérdéseket tettek fel, azok úgy emlékeztek, hogy a pedellus bántotta a babákat, akiknek pedig felmentő kérdéseket, azok arról számoltak be, hogy a pedellus ártalmatlanul viselkedett. Amikor ezután a szülők semleges kérdéseket tettek fel a gyerekeknek, válaszaik továbbra is az interjúkészítőnek adott válaszokhoz igazodtak.²¹

Sajnos előfordul és egyik legveszélyesebb hiba a kihallgatást végző előítélete vagy elfogultsága az adott történettel kapcsolatban, pl. ha meg van győződve róla, hogy szexuális bántalmazás történt és mindenképpen e hipotézis megerősítésére próbál bizonyítékot szerezni. Ismételten ugyanazt a kérdést teszi fel többször ami ahhoz vezet, hogy a gyermek úgy érzi, azért kérdezik tőle még egyszer ugyanazt, mert hibásan válaszolt és ezért megváltoztathatja eredeti választát.²²

A gyermek befolyásolását eredményezi az is, ha a kikérdező arra hívja fel őt, hogy „Mesélje el, mi történt veled!” vagy együttérző hangsúllyal azt, hogy „Jobban fogod érezni magad, ha elmondod mi történt!” Ilyen-

kor ugyanis a gyermek még akkor is igyekszik valamit elmesélni, ha eredetileg nem is lett volna mit elmondania.

Ugyancsak torz információ alakulhat ki akkor is, ha a kihallgató azt közli a gyerekkel, hogy a társai már megválaszták az adott kérdést, amire ő nem akar felelni, vagy ha azt mondja, hogy a többi gyerek már bevallotta, hogy bántalmazás történt. Ennek hallatán a kisgyerek valószínűleg igyekezni fog, hogy úgy változtasson a válaszáin, hogy azok illeszkedjenek a társai által elmondottakhoz.²³

Helyes, ha a kihallgatást végző már a gyermek kihallgatásának megkezdésekor elmagyarázza, hogy amennyiben a kérdésre nem tud válaszolni, mert a történeteket nem látta, vagy egyszerűen csak nem emlékszik, nem hiba. Ellenkező esetben ugyanis – mint egyes tanulmányokból kiderült – a gyermekek még olyan furcsa és megválaszolatlan kérdésekre is felelnek, mint például a vörös szélesebb-e, mint a sárga?²⁴

A kihallgatónak való megfelelési vágy veszélye a gyermekek esetében sokkal nagyobb mint ahogyan az a felnőtteknél fennáll. Megbízhatnak kihallgatójukban, igyekeznek megfelelni a kimondott, de még a ki nem mondott igényeinek is, ezért meg akarunk felelni kérdéseinek. A szakirodalomban megjelent egyes vélemények szerint ez elkerülhető amennyiben a kihallgató biztosítja a gyermek részére az összefüggő előadást, mellyel csökkenthető a szuggesztívó.²⁵

V. A befolyásolás elkerülése

Az előzőekben láthattuk, hogy vallomásuk megtétele során a gyermekeket számos dolog befolyásolhatja, de vajon mi az a helyes kihallgatási mód, ami a 14 éven aluli tanú megbízható és pontos vallomásának megszerzéséhez vezet?

Tapasztalatom szerint a bevezető beszélgetés során az empatikus, de határozott fellépéssel, a visszafogott és nem túlbizalmaskodó hangnemmel megteremthető az a légkör, melyben a gyermek feloldódik és együttműködővé válik. A kihallgatásra való alapos felkészülés és a kihallgatási stratégia megtervezése rendkívül fontos. Figyelemmel kell lenni a gyermek korára, értelmi, érzelmi fejlettségi szintjére, tisztában kell lenni azzal, hogy mit akarunk megtudni és azzal is, hogy milyen és mennyi információ várható tőle.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a gyermekek szabad emlékezési szituációban alig-alig közölnek valamit. Meglátásom szerint ennek több oka is van. Nem szívesen beszélnek az általuk átélt kellemetlen eseményekről, a kihallgatási szituációban kényelmetlenül érzik magukat, vagy egyszerűen nem képesek egybefüggő módon magukat verbálisan kifejezni.

²⁰ Garven S. Wood J. M. és Malpass R. S. 2000., Allegations of wrongdoing: Do the effects of reinforcement on Children's mundane and fantastic claims, In: Alan Baddeli – Michael Eysenck – Michael C. Anderson: Emlékezet. Akadémiai Kiadó, Budapest 2010. 430–431.

²¹ Alan Baddeli – Michael Eysenck – Michael C. Anderson: Emlékezet Akadémiai Kiadó Budapest 2010. 430.

²² Kulcsár – Pásztor: i. m. 82–98.

²³ Kulcsár – Pásztor: i. m. 82–98.

²⁴ Elek: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, i. m. 77.

²⁵ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminológia, Dialóg–Campus Budapest, 2005., 376.

A hamis tartalmú vallomások alapján hozott ítéletek vezettek ahhoz, hogy a szakemberek megpróbálták olyan hatékony kihallgatási eljárást kidolgozni, amelyvel az inkorrekt vallomások kiküszöbölhetőek. Ezen kutatásokban résztvevők közül a legeredményesebbek Ronald Fischer és Edward Geiselman voltak, akik 1992-ben adták ki az „Emlékezést elősegítő technikák alkalmazása a kihallgatásban: a kognitív interjú” című könyvüket.

A módszert az emlékezés hatékonyságát elősegítő kognitív technikák használata miatt kognitív interjúnak nevezték el, célja pedig az volt, hogy mennyiségileg és minőségileg is megnövelje a tanúktól, terheltektől származó információkat az adott bűncselekményről. A '90-es években alakult ki az interjú ma is használatos felépítése, a zárt kérdések minimálisra csökkentése, a nyitott kérdések előtérbe kerülése, a hosszabb elbeszélések lehetőségével, a szünetek beiktatásával és az emlékezést elősegítő speciális technikák alkalmazásával. A kognitív interjút az elmúlt években egyaránt alkalmazták Amerikában és Európában, a kutatások pedig bebizonyították, hogy használatával mennyiségileg és minőségileg is több információ nyerhető a tanúktól, mint a hagyományos kérdéses technikákkal.

A kognitív interjú egy olyan módszer, amely képes anélkül megnövelni a vallomások pontosságát, hogy egyben megnövelné a szuggesztibilitást is.

A kognitív interjú eredeti formájában négy részből állt. Az első rész arra vonatkozó kérdést foglalt magában, hogy a szemtanúk minden egyes apró részletet, amit csak tudnak idézzenek fel a bűncselekménnyel kapcsolatban. A második lépés olyan részletek előhívásának ösztönzése, amelyeket a tanú az interjú elején nem említett, az eredeti helyszín és kontextus mentális felidézésén keresztül. Számos laboratóriumi vizsgálat adta azt az eredményt, hogy az eredeti kontextus mentális felidézése képes serkenteni az emlékezeti előhívást. A harmadik szakaszban a szemtanúkat arra kérik, hogy próbálják meg eltérő időrendben felidézni az eseményeket, először elejétől a végéig, majd fordítva. Ez a módszer is megnövelte a felidézett információ mennyiségét az ellenőrzött vizsgálatokban. Végül arra kérik őket, hogy különböző perspektívákat felvéve igyekezzenek újra felidézni az eseményeket, például az elkövető, vagy az áldozat szemszögéből.²⁶

A kognitív interjúval kapcsolatban Poole és Lamb arra hívták a figyelmet, hogy gyerekeknél való alkalmazása során óvatosságnak kell lenni azzal az instrukcióval, amely arra kéri a tanút, hogy vizuálisan képzelje maga elé az események kontextusát, mert a gyerekeknél a vizualizáció hamis emlékek kialakulásához vezethet.²⁷

Általában igaz, hogy a szabad visszaemlékezés a legpontosabb, de a leginkább hiányos is, főleg gyerme-

keknél. Az irányított elbeszélés bár kevésbé pontos, de az előbbinél sokkal teljesebb. A speciálisan összeállított kiválasztós kérdéssorok bizonyultak a legteljesebbeknek, de ugyanakkor a legpontatlanabbaknak is. A teljes és pontos információszerzéshez helyesnek látszik gyermekek esetében a megfelelő interjú típus kiválasztása, hiszen a kognitív interjú mellett a klinikai pszichológia több más interjú típust is ismer. Együttesen kell alkalmazni a szabad visszaemlékezés és elbeszélés technikáját speciális kérdésekkel.

A szabad elbeszélés elősegíthető az úgynevezett „léptető” technikával, ami azt jelenti, hogy a konkrét esemény behatárolása után a gyermeket arra kéri, hogy kezdje mondani, hogy „Mi történt?”, a továbbfolytatást pedig az „És aztán mi történt?” kérdéssel gördítik tovább, ami illeszkedik a gyermek lineáris gondolkodási menetébe.²⁸

Helytelen kérdéses technikák alkalmazásával a gyermek emlékezete jó eséllyel eltérhet a valóságtól.

A kérdő mondat a beszélő akarati és értelmi tevékenységének kifejező eszköze, ugyanis a tudás bizonytalansága, hiánya és kielégítésének a vágya hozza létre. Két fő típusát különböztetjük meg: az eldöntendő és a kiegészítendő kérdést. Az eldöntendő kérdés esetén a beszélő valamilyen bizonytalan feltevésből indul ki és a hallgatótól várja álláspontjának megerősítését vagy elvetését. Állító vagy tagadó, illetőleg ezekkel határos felelet adható rá.²⁹

A kiegészítendő kérdőmonddal a beszélő arról tájékoztat, hogy ismerete egy vonatkozásban hiányos, e tekintetben még föltevése sincs, s a hallgatótól várja tudása kiegészítését. A kiegészítendő kérdésre rendszerint a kérdezett mondatrészrel felelünk, gyakran hiányos szerkezetű a válasz. A kiegészítendő kérdés altípusú a nyitott kérdés, melyre a válasz hosszabb, gyakran több mondat. Pl. Hogyan képzeled el a lakás átalakítását?³⁰

A kihallgatás során tilos befolyásoló, rávezető, szuggesztív kérdéseket feltenni. A kérdések tartalma mellett azonban a hanglejtés megváltoztatása, bizonyos szavak hangsúlyozása vagy az alkalmazott gesztikulálás, arcmimika is befolyásolhatja a tanút.

A hangsúlyozásnak a magyarban legfőképpen értemi indító okai vannak, de gyakran belejátszanak érzelmi okok is.³¹

A kutatások azt igazolták, hogy a nyitott kérdésekre, mint pl. „Mi történt?”, a gyermekek pontos és részletes beszámolót adtak, míg specifikusabban megfogalmazott kérdések nyomán pl. „Hol ütötted meg magad?” nagy mértékben megnőtt a pontatlan felidézések száma. Ez az arány nyitott kérdéseknél 9% volt, az utóbbi esetben 49%. A szuggesztív kérdések egyes ká-

²⁶ Elek: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, i. m. 66.

²⁷ Debra A. Poole-Michael E. Lamb: Investigative interviews of Children: A guide for helping professionals. American Psychological Association. Washington, D.C. 1998. Idézi: Betty N. Gordon – Lynne Baker-Ward-Peter A. Ornstein: i. m. 172.

²⁸ Kulcsár-Pásztor: i. m. 82–92.

²⁹ Elek Balázs: A befolyásoló kérdésfeltevés a büntetőeljárásban. Tanulmányok Dr. H.C. Horváth Tibor Professor Emeritus (60. születésnapja tiszteletére. Miskolc, 2007, 255–280. o.

³⁰ A magyar nyelv könyve, Budapest, 2007., Trezor Kiadó, 330.

³¹ Vacha Imre: A tiszta beszéd, Beszédtechnika, Tiszta Könyvkiadó Budapest, 2015., 147.

ros hatásai annak tulajdoníthatók, hogy a kisgyerek emlékezeti rendszere alapvetően sérülékeny.³²

Különösen nehéz feladat számukra felidézni az emlékeik forrását, vagyis azt, hogy bizonyos esemény pontosan hol és mikor történt meg velük. Ha többször kérdezik ki őket egy történésről, pusztán az állandó ismételtetés miatt is ismerős lesz számukra. Az ismerőség érzésére és az emlékek eredetére vonatkozó részletek hiányában az óvodáskori gyerekek könnyen összekeverhetik egymással életük néhány eredetileg különálló epizódját, sőt fantázia szülte elemeket is szőnek közéjük.³³

A tanúvallomás megszerzése szempontjából nagy jelentőséggel bír, hogy a gyermeknyelvi milyen fejlődési szinten áll, hiszen egy óvodás korúnak gondjai lehetnek azzal, hogy verbálisan kifejezze az általa átélt eseményeket. Ilyenkor célszerű lehet bizonyos tárgyak. (pl. a szexuális bántalmazás gyanúja esetén anatómiai babák, bábuk) igénybevétele, amelyek segítségével a gyermek nonverbálisan kifejezheti a vele történeteket.

Kutatások azt bizonyítják, hogy magasabb intelligencia szintű gyermekek jobb felidézők, illetve, hogy a nyitott extrovertált gyermekek általában könnyebben alkalmazkodnak a kihallgatás légköréhez, fesztelenebbül tudnak viselkedni, emiatt pedig több információval szolgálnak szorongó, visszahúzódo társaiknál. A gyermek pontosabb visszaemlékezését segíti elő az is, ha kihallgatásuk alatt visszahelyezzük őket abba a szituációba, közegbe, ahol az eredeti esemény játszódott. Ennek gyakorlati megvalósításához meglátásom szerint elsődlegesen jogszabályi változtatásra van szükség, valamint egyéb technikai feltételek megteremtésére.

Szintén teljesebb információszerzéshez vezet, ha a gyermek lerajzolja az általa átélt eseményeket.

Gross és Hayne vizsgálatában 5–6 éves gyerekek látogattak el a Cadbury Csokoládégyárba. Egy lila öltönyös, cilinderes sétatálcás hölgy vezette őket, aki „Csokis Charlie”-ként mutatkozott be. Az eseményről egy nappal, hat hónappal és egy évvel később is kikérdezték a gyerekeket. A két rövidebb késleltetési idő esetében hasonlóképpen azt kapták, hogy azok a gyerekek, akik először lerajzolták az emlékeiket, 30%-kal több információt idéztek fel a szóbeli beszámolóikban, mint azok a gyerekek, akik nem rajzoltak. Egy év el-

teltével még nagyobb volt a különbség: azok a gyerekek, akik rajzoltak is, majdnem kétszer annyi dolgok idéztek fel a csokigyárbeli látogatásról, mint a kontrollcsoportba tartozó gyerekek. Az emlékezeti teljesítmény növekedése nem járt együtt a hibák számának növekedésével, ami azt mutatja, hogy a rajzos beszámoló beiktatása nagyon hatékonyan fokozza az események felidézésének pontosságát és teljességét. Ennek oka valószínűleg az, hogy a rajzolás során a gyerekek megteremtik saját idioszinkretikus hívóingereiket, amelyek segítségével azután részletesebb verbális beszámolókra képesek.³⁴

VI. Összegzés

Amennyiben a gyermek bűncselekmény áldozatává, vagy tanújává válik, felmerül tanúkenti kihallgatásának szükségessége a büntetőeljárásban. Kihallgatása érdekében és kímélete okán kerülni kell és csak akkor lehet tanúként kihallgatni, ha a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható.³⁵ A pszichológusok és jogalkalmazók azonos véleményt képviselnek a tekintetben, hogy a gyermekeket a büntetőeljárásban tanúkenti kihallgatásuk rendszerint megviseli, sőt bizonyos ügyekben – például a szexuális bűncselekmények sértettjei – pszichésen sérülnek is. Mindezek tükrében a gyermekek szakszerű és eredményes kihallgatásához kétségkívül nélkülözhetetlennek tűnik a pszichológia tudományának alapvető ismerete. A kihallgatást végzőnek ismernie kell a tanú tudomásszerzésével, majd a megszerzett tudás megőrzésével és annak közlésével kapcsolatos törvényszerűségeket, de a tanú vallomásának kialakulását befolyásoló tényezőket is. A jogalkotók és jogalkalmazók együttes felelőssége, hogy a gyermekeket – lehetőség szerint – megóvják az eljárással együtt járó negatív hatásoktól, ami leginkább egy XXI. századi modern, a gyermekek érdekét szem előtt tartó jogi szabályozással és azt helyesen alkalmazni tudó szakemberekkel biztosítható. ■

³² Hati Csilla: Nyelvi befolyásoló eszközök a közvetítői eljárásban. In: Elek Balázs – Fázsi László (szerk.): Az ítélmesterség dilemmái. Tanulmányok Dr. Remes Zoltán bíróról emlékére. Debrecen, Printart-Press Kiadó, 2015, 174–188. o.

³³ Daniel L. Sachper S. Achter: Az emlékezet hét bűne, Hogyan felejt és emlékszik az elme, HVG Kiadó Rt., Budapest 2002., 171–174.

³⁴ Gross J. Hayne, H. (1999.) Drawing facilitates Children's verbal reports after long delays in. Alan Baddeley – Michael Eysenck – Michael C. Anderson: Emlékezet Akadémiai Kiadó, Budapest 2010. 433.

³⁵ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 86. § (1) bekezdés.